

Samfundsfag B - Stx

Vejledning / Råd og vink

Kontoret for gymnasiale uddannelser 2012

Alle bestemmelser, der er bindende for undervisningen og prøverne i de gymnasiale uddannelser, findes i uddannelseslovene og de tilhørende bekendtgørelser, herunder læreplanerne. Denne Vejledning/Råd og vink indeholder forklarende kommentarer til nogle af disse bestemmelser, men indfører ikke nye bindende krav. Desuden gives eksempler på god praksis samt anbefalinger og inspiration, og den udgør dermed et af ministeriets bidrag til faglig og pædagogisk fornyelse.

Citater fra læreplanen er anført i kursiv.

Juli 2012 er denne vejledning ændret side 14. Ændringen er skrevet med rødt.

Indholdsfortegnelse

Indholdsfortegnelse.....	1
Indledning.....	2
1. Identitet og formål.....	2
1.1. Identitet.....	2
1.2. Formål.....	2
2. Faglige mål og fagligt indhold.....	3
2.1. Faglige mål.....	3
2.2. Kernestof.....	10
2.3. Supplerende stof.....	15
3. Tilrettelæggelse.....	15
3.1. Didaktiske principper.....	15
3.2. Arbejdsformer.....	17
3.3. It.....	18
3.4. Samspil med andre fag.....	20
3.5. Særlige forløb.....	20
4. Evaluering.....	22
4.1. Løbende evaluering.....	22
4.2. Prøveformer.....	23
4.3. Bedømmelseskriterier.....	29

Indledning

Læreplanen for samfundsfag B er skrevet til stx og dermed studieretningsforløbet fra 0 (start) til B-niveau. Det betyder også, at læreplanen er udformet med henblik på, at faget indgår som studieretningsfag og dermed er forpligtet til samspil med andre fag.

Samfundsfag på B-niveau kan imidlertid også være:

- a) valgfag i stx, hvor C-niveau løftes til B-niveau
- b) tilvalgsfag i hf, hvor C-niveau i samfundsfag fra kultur-samfundsfaggruppen løftes til B-niveau
- c) tilvalgsfag i hfe hvor C-niveau fra hfe løftes til B-niveau
- d) valgfag i hhx, hvor C-niveau fra hhx løftes til B-niveau.

1. Identitet og formål

1.1. Identitet

Samfundsfag omhandler danske og internationale samfundsforhold. Faget giver på et empirisk og teoretisk grundlag viden om og forståelse af de dynamiske og komplekse kræfter – nationalt, regionalt og globalt – der påvirker samfundsudviklingen. Ved at forbinde den aktuelle samfundsmæssige udvikling med sociologiske, økonomiske og politiske begreber kvalificeres standpunkter og handlemuligheder.

Fire forhold fra fagets identitet kan fremhæves. For det første: Fagets genstandsområde er danske og internationale samfundsforhold – ofte i et komplekst samspil. Det nationale genstandsområde omfatter også det lokale. For det andet: Faget er såvel empirisk som teoretisk funderet. Dette er samtidig et signal om at teoretisk stof kun sjældent bør stå alene, men netop knyttes til empirisk materiale. Fremhævelsen af det empiriske medvirker til, at faget ikke kommer til at fremstå som et spekulativt fag. Modsat bør der altid etableres en forbindelse mellem det empiriske og relevante begreber og teorier. Netop ved at etablere sammenhænge mellem det empiriske og teoretiske kan undervisningen bidrage til indlæring af metodiske færdigheder og dermed honorere de faglige mål. For det tredje: Samfundsfag er også et holdningsfag, men standpunkter bør altid kvalificeres på et fagligt grundlag. For det fjerde: Samfundsfag er et undersøgende og nysgerrigt fag. I faget læses om samfundsforhold, men centralt står også de aktivt opsøgende og udadvendte aktiviteter – samfundsforhold er ikke udelukkende noget der læses om, men også noget der undersøges.

Samfundsfag konstitueres af de samfundsvidenskabelige discipliner: Sociologi, økonomi, politologi og studiet af internationale forhold. Hertil kommer samfundsvidenskabelig metode. Dette udelukker ikke, at begrebsdannelser fra andre samfundsvidenskabelige discipliner (fx antropologi, jura) kan indgå. En disciplinopdelte undervisning skal ikke være konsekvensen af dette – tværtimod bør undervisningsforløb planlægges således, at det normale vil være at begreber, teorier og metoder fra flere discipliner indgår.

1.2. Formål

Undervisningen skal give viden og forståelse af danske og internationale samfundsforhold og den dynamik, der har indflydelse på udviklingen i det moderne samfund. Samfundsfag B skal fremme elevernes lyst og evne til at forholde sig til og deltage i den demokratiske debat og gennem undervisningens indhold og arbejdsformer engagere eleverne i forhold af betydning for demokratiet og samfundsudviklingen. Endvidere skal undervisningen fremme elevernes selvstændighed og tillid til at kunne diskutere og tage stilling til samfundsmæssige problemstillinger på et fagligt kvalificeret

niveau. Elevernes studiekompetence skal udvikles ved anvendelse af viden, begreber, teori og metoder fra de samfundsvidenskabelige discipliner på konkrete samfundsfaglige problemstillinger.

Samfundsfag bidrager også til at opfylde de mål, som er anført i Lov om uddannelsen til studentereksamen (stx), og som yderligere er udfoldet i stx-bekendtgørelsen. Det gælder både det studieforberevende som at anvende forskellige arbejdsformer, selvstændighed, samarbejde og sans for at opsøge viden og det almindendannende som personlig myndighed, forholde sig reflekterende og ansvarligt til omverdenen (medmennesker, natur og samfund), egen udvikling og kritisk sans. Endvidere skal uddannelsen give forudsætninger for aktiv medvirken i et demokratisk samfund, herunder forståelse for mulighederne for individuelt og i fællesskab at bidrage til udvikling og forandring samt forståelse af såvel det nære som det europæiske og globale perspektiv.

Samfundsfag på B-niveau er også studieforberevende, dvs. undervisningen tilrettelægges således, at der overordnet lægges vægt på at udvikle elevernes selvstændighed og abstraktionsevne.

2. Faglige mål og fagligt indhold

De faglige mål angiver det, eleven skal kunne ved undervisningens afslutning, mens kernestoffet angiver de stofområder, som er uomgængelige for at nå de faglige mål. Hverken mål eller elementer af kernestof må opfattes isoleret, men skal ses i sammenhæng med hinanden og med det supplerende stof. Det centrale er: Eleverne skal kunne anvende viden om samfundsfaglige metoder, begreber og sammenhænge til at redegøre for/undersøge/diskutere relevante, aktuelle og konkrete problemstillinger. De virkelighedsnære og konkrete problemstillinger – det empiriske – vil typisk være at finde i det supplerende stof. Det gælder også for fremmedsproget materiale.

De faglige mål bør læses i sammenhæng. Det normale vil være, at der i det samme forløb parallelt arbejdes med flere faglige mål. I forbindelse med planlægningen af undervisningsforløb bør eleverne informeres om hvilke faglige mål, der er de centrale. Det betyder, at der kun undtagelsesvist vil være en én-til-én relation mellem et fagligt mål og et bestemt kernestof. En konsekvens af dette er, at bestemte faglige mål vil blive behandlet mange gange i det samlede forløb, således at kravene successivt skærpes. I tilrettelæggelsen af det samlede forløb kan det overvejes, hvordan der sikres en faglig progression i arbejdet med opfyldelsen af de faglige mål, herunder om der kan opstilles operative delmål.

2.1. Faglige mål

De faglige mål kan analytisk opdeles i tre grupper: For det første mål hvor det problemorienterede og aktualitetsdimensionen i faget understreges. For det andet nogle fokuserede faglige mål og for det tredje nogle metodiske mål.

De første to mål i læreplanen:

anvende og kombinere viden fra fagets discipliner til at undersøge aktuelle samfundsmæssige problemstillinger og løsninger herpå og

forklare samfundsmæssige problemstillinger ved anvendelse af begreber og enkle teorier

understreger fagets aktualitetsdimension og det problemorienterede sigte. Målene er gennemgående, dvs. de indgår så at sige i alle forløb og lektioner.

Eleven bør motiveres til at følge med i den aktuelle samfundsmæssige debat, dvs. holde sig orienteret om væsentlige begivenheder lokalt, nationalt og internationalt. At der er tale om problemstillinger betyder, at eleven skal kunne knytte flere faglige begreber sammen og anvende begreber og enkle teorier til at forklare disse. Fx kan en problemstilling være: Arbejdsstyrken bliver mindre og forsørgerbyrden større. Hvorfor griber politikerne ikke ind med langsigtede løsninger?

Der lægges vægt på at skelne mellem problemstillinger på individplan og på det samfundsmæssige plan, herunder hvornår problemer på individplan bliver til samfundsmæssige problemer. Det faglige understreges ved, at eleven skal kunne anvende begreber og enkle teorier til at forklare samfundsmæssige sammenhænge. Ved en enkel teori forstås en generel årsagssammenhæng mellem få variable indenfor et afgrænset område.

De næste mål har et snævrere fagligt sigte:

undersøge og dokumentere et politikområde, herunder betydningen af EU og globale forhold.

Dvs. at eleven har viden om og har undersøgt et politikområde (fx klima-, miljø-, social-, sundheds-, uddannelses-, rets-, trafik-, energi-, fødevarer-, arbejdsmarkeds-, integrations-, kultur- eller forsvarspolitik), således at de forskellige aktører og interesser er kendt, og at væsentlige begivenheder (fx politiske beslutninger, forlig) og udviklingstendenser er behandlet. Desuden inddrages, hvordan politikområdet er påvirket af EU og globale forhold. Et eksempel kan være klimapolitik.

Målet har tilknytning til kernestoffet under disciplinen politik, men alt efter stofområde vil det være naturligt også at inddrage andre discipliner (sociologi eller økonomi). Det vigtigste er, at begreber og sammenhænge fra kernestoffet politik anvendes på et konkret politikområde. I begyndelsen af det samlede forløb kan holdet vælge at læse et fælles politikområde, mens en placering senere kan være et projektbaseret forløb, som tager afsæt i en fælles gennemgang af relevant kernestof og efterfølgende kan eleverne enkeltvis eller i grupper arbejde med deres særlige politikområde.

Folketingets hjemmeside kan være et relevant middel til at dokumentere et politikområde, men også materiale fra forskellige aktører (politiske partier, interesseorganisationer, græsrodsbevægelser). Målet her må også ses i sammenhæng med målet om at kunne dokumentere samspillet mellem lokale, nationale, europæiske og globale forhold. Samspillet med det lokale niveau kan indgå, fx i forbindelse med implementeringen af en bestemt politik.

Opfyldelsen af målet

sammenligne og forklare sociale og kulturelle mønstre

vil typisk omfatte anvendelse af begreber og enkle teorier fra det sociologiske stofområde i et komparativt sigte. Eksempelvis kan man arbejde med integration af indvandrere i Danmark og England, herunder fremdrage ligheder og forskelle.

I arbejdet med målet vil det være naturligt at inddrage statistisk materiale til at kortlægge sociale og kulturelle mønstre, herunder kunne anvende forskellige klassifikationer.

Forklaringer vil normalt indeholde teoretiske elementer, fx omhandlende subkultur, livsstil, integration eller social ulighed.

Det næste mål

undersøge konkrete økonomiske prioriteringsproblemer i Danmark og EU og diskutere løsninger

vil typisk omfatte det økonomiske kernestof, men således at det anvendes på konkrete prioriteringsproblemer. Et prioriteringsproblem kan eksempelvis være valget mellem høj beskæftigelse og lav inflation eller mellem økonomisk vækst og bæredygtig udvikling. Også mikroøkonomiske prioriteringer i forbindelse med velfærdssamfundet eller strukturpolitik kan indgå. Oplagt vil det være at inddrage Finanslov, kommunale budgetter eller andre former for synlige politiske prioriteringer. Fx kan forholdet mellem skattepolitiske og velfærdspolitiske målsætninger undersøges.

At kunne diskutere løsninger indebærer systematisk at kunne opstille fordele og ulemper ved forskellige løsninger. Det kan eksempelvis være fordele og ulemper ved et skattestop eller fordele og ulemper ved brugerbetaling på udvalgte policy-områder.

Ved de næste to mål

undersøge og sammenligne samfundsmæssige problemstillinger i forskellige lande, herunder samspillet mellem nationale og globale forhold og

dokumentere viden om sammenhænge mellem nationale, europæiske og globale udviklingstendenser

skal eleven have viden om og kunne foretage undersøgelser/sammenligninger af sammenhænge/samspil mellem det nationale, europæiske og globale.

Samfundsmæssige problemstillinger med et europæisk/globalt sigte kan eksempelvis være: globalisering, indvandring, marginalisering, klima, miljø (bæredygtig udvikling), kultursammenstød, terrorisme, energi, ældrebyrde, kriminalitet m.v., men bør som minimum have et grænseoverskridende perspektiv. En anden tilgang kan være en undersøgelse af nationale forskelle i viden om og holdninger til EU.

Målene indeholder et eksplicit krav om, at de samfundsmæssige problemstillinger skal ses dels i et komparativt regi, dels i et europæisk og globalt regi, dvs. at der skal kunne foretages sammenligninger mellem lande under inddragelse af det europæiske og globale perspektiv. Sammenligningerne kan være synkrone eller diakrone.

Sammenligning af samfundsmæssige problemstillinger i forskellige lande bør ske ud fra en række begreber i kernestoffet. Man kan fx sammenligne socialisation, kulturelle mønstre eller magtforhold i to eller flere lande som fx Danmark, USA og Afghanistan. Der er oplagt at fokusere på det komparative aspekt i samspil med studieretningens sprogfag. Diakrone sammenligninger kan foretages i et samspil med faget historie.

Kernestoffets sociologiske, økonomiske og politologiske begreber skal ikke kun anvendes på danske forhold. Eleverne kan med fordel anvende begreberne på forhold i forskellige lande og dermed

opnå en større forståelse og et større overblik. På den måde kan undervisningen gøres mere international fx på de uddannelser, hvor samfundsfag B er det højeste niveau (hf, hfe, hhx og htx).

Det er dog ikke hensigten, at der læses rene sikkerhedspolitiske problemstillinger, men det vil være naturligt at inddrage begrebsdannelser (interdependens, globalisering), som indfanger sammenhænge.

De sidste mål har et metodisk sigte. For det første skal eleven kunne:

demonstrere viden om fagets identitet og metoder

Dette mål hænger sammen med, at eleverne i samfundsfag og i almen studieforbereelse (AT) i en undersøgelse af en konkret sag skal kunne anvende faget og dets metoder samt kunne vurdere fagets og de anvendte metoders muligheder og begrænsninger. Fagets identitet og metoder indeholder et samspil mellem teori og empiri, og at sociologiske, økonomiske og politologiske begreber og enkle teorier anvendes til at undersøge aktuelle samfundsforhold. Eleverne skal kunne anvende og vurdere kvantitativ, kvalitativ og komparativ metode. Se nærmere i de følgende metodiske mål og i kernestof under metode.

I forbindelse med AT-forløb anbefales, at elementær videnskabsteori gradvist inddrages ”nedefra”: Eleven har en sag, som eleven undersøger, og hertil anvendes metoder fra mindst to fag. I relation til denne konkrete undersøgelse reflekterer eleven over de anvendte metoders muligheder og begrænsninger. De anvendte metoder kan enten være elevens egne metoder eller metoder i de kilder, som eleven anvender. Refleksionen over metoderne kan fx bestå i, om der er anvendt kvantitativ, komparativ eller kvalitativ metode, om der er forsøgt at forklare det generelle (nomotetisk) eller det specifikke (idiografisk), om der er forsøgt at finde kausale eller intentionelle forklaringer, og om der er anvendt en hypotetisk-deduktiv metode eller en hermeneutisk metode. Eleven reflekterer over metodernes muligheder og begrænsninger, og hvilke muligheder samspillet mellem fag og deres metoder giver i undersøgelsen af den konkrete sag.

Eleverne lærer om samfundsvidenskab sammenlignet med naturvidenskab og humaniora med hen syn til genstandsfelt og metode (se figur 1).

Figur 1	NATURVIDENSKAB	HUMANVIDENSKAB¹	SAMFUNDSVIDENSKAB
Genstands- område	Naturen Virkeligheden ”derude”	Mennesket Bevidstheden (”ånden”) Kulturen. Kunsten Historien	Det foranderlige samfund: Sociologisk, økonomisk og politologisk.
Fokus	Det evige, uforanderlige Det universelle, almene Det objektive Det abstrakte (fx natur- lovene)	Det historiske, tidsbund- ne, foranderlige Det individuelle, særeg- ne, enestående Det subjektive Det konkrete	De generelle mønstre og sammenhænge i den sam- fundsmæssige udvikling. Teorier om sammenhænge.
Metode	Hypotetisk-deduktiv Iagttagelse Opmåling Klassifikation Beskrivelse	Fortolkning (hermeneutik) Fænomenologisk	<i>Kvantitativ metode:</i> Hypotetisk-deduktiv. Statistik om samfund. Spørgeskemaundersøgelser. <i>Kvalitativ metode:</i> Fortolkning af aktørers ud- sagn og adfærd. Interviews <i>Komparativ metode:</i> Sammenligning af samfunds- forhold ud fra begreber.
Mål	Forklaring	Forståelse	Forklaring og forståelse
Sandheds- kriterium	Sandhed som korre- spondens	Sandhed som mening, betydning, sammenhæng	Samspil mellem teori og em- piri.

Samfundsvidenskab adskiller sig fra naturvidenskab og humaniora ved en unik kombination af metode og genstandsfelt. Den kvantitative og hypotetisk-deduktive metode bruges også i naturvidenskab, men der er afgørende forskel på at undersøge sammenhænge i naturen og i et samfund. I naturvidenskab søger man fx fysiske lovmæssigheder, mens man i samfundsvidenskab søger mønstre/tendenser/sandsynligheder for menneskers adfærd. Den hermeneutiske metode anvendes både i humaniora og i samfundsvidenskab, men der er fx forskel på at forstå intentioner hos personer i skønlitteraturen og hos virkelige personer (fx politiske aktører, vælgere eller bestemte befolkningsgrupper). Samfundsforskeren kan fx stille uddybende spørgsmål til en person, hvis forskeren ikke forstår personens handlinger og dermed opnå en ny forståelse af personens hensigter. Samfundsfag kan (fx med anvendelse af teorier) godt indgå i samspil med andre fag i en undersøgelse af en historisk periode, men der skal så vidt muligt perspektiveres til aktuelle samfundsforhold, som normalt er samfundsfags genstandsområde.

¹ Bent Fischer-Nielsen: At undervise i samfundsfag. i J.M. Knudsen og P. Henriksen (red.): Samfundsfagsdidaktik 2. udg. Columbus 2009. Kolonner om naturvidenskab og humanvidenskab ud fra Bjarne Troelsen: ”Videnskab og virkelighed”. L&R Uddannelse 2008.

De næste metodiske mål er, at eleven skal kunne

formulere fagligt funderede problemstillinger og indsamle, vurdere og bearbejde dansk og fremmedsproget materiale, herunder statistisk materiale, til at undersøge og diskutere problemstillinger og konkludere og kunne

anvende kvantitative og kvalitative metoder.

Det første af disse to mål indeholder faserne i et samfundsfagligt projektarbejde og i udarbejdelse af en synopsis:

a) Problemformulering med problemstillinger: Problemformuleringen skal være af samfundsmæssig karakter, dvs. mindst omfatte en gruppe mennesker og berøre sociale strukturer og værdier, der er vigtige for samfundet. Endvidere skal problemformuleringen kunne belyses ud fra forskellige faglige synsvinkler og holdninger. En god problemformulering vil oftest tage afsæt i en anomali (noget der afviger fra reglen eller det sædvanlige) eller et paradoks som fx: Hvorfor forbydes det ikke at sælge slik og sodavand i danske skoler, når det er påvist, at danske børn har alvorlige problemer med fedme?

I starten af det samlede forløb bør man arbejde med at formulere enkle spørgsmål til det tema, der aktuelt arbejdes med. Efterhånden som eleverne bliver bedre til at formulere spørgsmål, kan kravene til præcisionen skærpes.

Problemstillingerne bør være konkrete og empirisk funderede. Teoretiske problemstillinger ender ofte i spekulative resultater.

b) Undersøgelse: Kunne indsamle, vurdere og bearbejde materiale. Materialet vil typisk komme fra bøger, aviser, internet, databaser m.v.

Eleverne kan selv forestå dataindsamlingen ved empiriske undersøgelser og dermed selv anvende *kvantitative, kvalitative og komparative metoder.*

c) Bearbejde: En bearbejdning kan bestå i at sammenstille talmæssige oplysninger i en tabel eller et diagram. Også tekster kan bearbejdes, fx ved i et skema at sammenstille forskellige politiske partiers holdninger vedrørende det samme politikområde.

d) Formidle: Eleverne skal kunne formidle resultaterne af deres arbejde i et præcis sprog med anvendelse af faglige begreber og fagets taksonomiske niveauer. Formidlingen af et projekt kan antage flere forskellige former, fx præsentationsprogram, hjemmeside, indlæg på en elektronisk konference, skriftlig rapport, synopsis, paneldiskussion, pressemøde. En synopsis danner grundlag for en mundtlig fremlæggelse af undersøgelsen. Det er vigtigt, at den enkelte elev prøver forskellige formidlingsformer, herunder samspillet mellem det skriftlige og det mundtlige. Fra et læringsperspektiv er det velkendt, at formidling af et stofområde til andre elever bidrager til forståelsen.

e) Konkludere: Eleverne skal kunne formulere en præcis konklusion på undersøgelsen af en given problemstilling.

Eleverne lærer anvende fremmedsproget materiale. Arten og omfanget vil afhænge af det konkrete forløb. I starten af det samlede forløb kan lettere tilgængelige og meget konkrete fremmedsprogede tekster anvendes som fælles lektie. Der bør ske en koordinering med undervisningen i det konkrete sprog af hensyn til at ramme elevernes niveau.

At *skelne mellem forskellige typer argumenter, udsagn og forklaringer* vil sige, at eleven kan skelne mellem beskrivende/kausale er-udsagn og normative bør-udsagn, og at der er en logisk kløft mellem de to typer udsagn. Endvidere kan eleven skelne mellem forskellige typer argumenter (faktuelle, generaliseringer, partsindlæg, ekspertudsagn etc.). Heri ligger også et implicit krav om at kunne afdække afsenderens interesse.

Målet er også et metodisk mål: At gyldigheden af er-udsagn kan afprøves empirisk, mens gyldigheden af bør-udsagn alene afhænger af det gode argument.

I arbejdet med politiske ideologier vil det være oplagt at arbejde med målet. Politiske taler (fx Åbningstalen, Nytårstalen, folketingsdebatter) eller avisledere kan være et eksemplarisk materiale til at identificere forskellige typer argumenter (retoriske virkemidler), ligesom eleverne selv kan skrive politiske indlæg og således anvende de forskellige typer argumenter i praksis.

Forskellige typer forklaringer henviser især til skellet mellem forklaringer på individ-, gruppe- og samfundsniveau, herunder intentionelle forklaringer (hensigt) og kausale forklaringer (årsag-virkning). At arbejde med forskellige forklaringstyper hænger snævert sammen med målet om at kunne sammenligne og forklare sociale og kulturelle mønstre og kan være et udgangspunkt for en inddragelse af mere grundlæggende samfundsvidenskabelige positioner (aktør-struktur, subjekt-objekt m.v.).

At kunne *formidle og tydeliggøre faglige sammenhænge og udviklingstendenser ved hjælp af enkle modeller, tabeller og diagrammer og egne beregninger og diagrammer* vil sige, at eleverne dels skal kunne foretage beregninger og udarbejde diagrammer og dels skal kunne anvende beregninger, tabeller, diagrammer og modeller til at tydeliggøre faglige sammenhænge og udviklingstendenser.

Formidlingskravet knytter sig især til i et præcist sprog at kunne formidle de sammenhænge, der måtte være i en tabel, diagram eller model, herunder ved en gennemgang at skelne mellem væsentligt og uvæsentligt, fremhæve bestemte mønstre og undtagelser og foretage hensigtsmæssige periodiseringer. Tabeller kan være af mere kompleks karakter. Det samme gælder for modeller, hvor der typisk i starten vil blive arbejdet med kvalitative modeller, og senere evt. i samarbejde med matematik arbejdes med kvantitative modeller. Fx kan lineær regression anvendes til udarbejdelse af en kvantitativ model. Til at fremme et præcist sprog vil det være oplagt at arbejde med skriftlig formidling i forbindelse med tabeller, diagrammer og modeller.

Beregningskravet vil typisk knyttes til tabeller eller andre talmæssige sammenhænge, hvor beregninger kan bidrage til at tydeliggøre en udviklingstendens. Beregninger omfatter indekstal, procentvis stigning og procentvise andele, og resultaterne præsenteres i en tabel og i et diagram. Eleven lærer at vælge den relevante beregningstype og den relevante diagramtype, som giver overblik og tydeliggør udviklingstendenser eller sammenhænge. Desuden kan andre typer beregninger inddrages som fx frem- og tilbageskrivninger. At kunne sammenstille to eller flere tabeller til en tabel kan tydeliggøre ligheder/forskelle fx mellem lande.

De to sidste mål:

formulere faglige sammenhænge på en struktureret og nuanceret måde og ved anvendelse af fagets taksonomi og terminologi og

på et fagligt grundlag argumentere sammenhængende og nuanceret for egne synspunkter og indgå i faglig dialog

stiller krav om, at eleven kan formulere sig mundtligt og skriftligt om faglige sammenhænge, herunder anvende fagets terminologi, dvs. begreber fra kernestoffet. Eleven skal være bevidst om, hvornår vedkommende er på hhv. redegørelses-, undersøgelses- eller diskussionsniveau.

At kunne argumentere sammenhængende indebærer, at eleven kan opstille flere argumenter – enten sideordnet eller i sekvens – for at bestemt synspunkt, ligesom argumenterne skal være fagligt underbyggede, dvs. indeholde begreber fra kernestoffet. Nuanceret betyder at argumentationen indeholder flere synsvinkler og aspekter.

2.2. Kernestof

Kernestoffet er det, eleverne skal vide. De enkelte obligatoriske områder i listen over kernestof skal ikke opfattes isoleret. Hvert enkelt område vil typisk blive behandlet tematisk sammen med andre obligatoriske områder. Omtalen af de enkelte områder må ikke opfattes som en udtømmende liste, men en anvisning på nogle af de muligheder, der ligger i området.

Af overskuelighedsgrunde er kernestoffet i læreplanen opdelt i de tre discipliner: Sociologi, politik og økonomi. Hertil kommer metode for at understrege metodestoffets betydning. Det er ikke et signal om, at undervisningen skal struktureres efter de tre discipliner – tværtimod (jf. afsnit 3) skal undervisningen tilrettelægges tematisk med mulighed for at arbejde på tværs af disciplinerne, ligesom man i det samme forløb vil behandle flere kerneområder.

Kernestoffet er:

Sociologi

- *identitetsdannelse og socialisation i forskellige lande, herunder Danmark*
- *massemedier og politisk meningsdannelse*
- *social differentiering og kulturelle mønstre*

Politik

- *politiske grundholdninger, herunder konservatisme, liberalisme og socialisme*
- *demokratiopfattelser, herunder betydningen af retssystemet*
- *magtbegreber*
- *forskellige politiske systemer, herunder det danske politiske system og EU*

Økonomi

- *velfærdsprincipper, herunder stat, marked og civilt samfund*
- *det økonomiske kredsløb, økonomiske mål, styring, bæredygtig udvikling, herunder EU*
- *globaliseringens betydning for Danmark*

Metode

- *komparativ, kvantitativ og kvalitativ metode.*

I det følgende vil de enkelte områder kortfattet blive kommenteret.

Identitetsdannelse og socialisation i forskellige lande, herunder Danmark: Undervisningen omfatter identitetsdannelse og socialisation. Målet er, at eleverne skal have forståelse af samspillet mellem individ og samfund set fra det enkelte individ (identitetsdannelsen) og samfundet (socialisationen), herunder betydningen af socialisationen som integrationskabende proces.

Identitetsdannelse omfatter socialisationsprocessen med fokus på det enkelte individ. Dvs. en undersøgelse af de elementer, der bidrager til dannelsen af individets selvopfattelse. I arbejdet med stofområdet vil indgå hvilke faktorer, der indgår i identitetsdannelsen: Familien, institutioner, medier, venner, uddannelse, arbejde, køn m.v., men også hvordan forskellige processer (fx forbrug og anerkendelse) kan påvirke identitetsdannelsen. Sociologiske begreber vil bl.a. være: Normer, roller, rollekonflikter, social kontrol og dobbeltsocialisering. Det kan fremme forståelsen af identitetsdannelsen at modstille forskellige livshistorier – den mere konforme og den afvigende. Elevernes egne livshistorier (fx interviewe hinanden på klassen) kan også indgå i forløbet.

Identitetsdannelse og socialisation undersøges i forskellige lande, herunder Danmark, således at de sociologiske begreber anvendes både på danske forhold og forhold i et eller flere andre lande. Eleverne sammenligner socialisation, normer mm i to eller flere lande som fx Danmark, USA og Afghanistan. Der anvendes en komparativ metode, således at eleverne opnår en større forståelse og et større overblik. Dette kan oplagt gøres i samspil med studieretningens sprogfag. På den måde kan undervisningen gøres mere international fx på de uddannelser, hvor samfundsfag B er det højeste niveau (hf, hfe, hhx og htx).

Identitetsdannelsen kan også ses i et historisk og teoretisk perspektiv, herunder konsekvenserne af individualisering, aftraditionalisering, refleksivitet, opsplitning af tid og rum, ontologisk usikkerhed m.v. Socialisation omfatter den samfundsmæssige overførsel mellem generationer af grundlæggende værdier m.v.

Identitetsdannelse og socialisation bidrager til en forståelse af grundlæggende perspektiver i sociologien som fx struktur-aktør, subjekt-objekt eller voluntarisme-determinisme. Socialisationsprocessen skaber integration og sammenhængskraft i samfundet og resulterer i mønstre og grupperinger, men individet kan også påvirke sin egen situation og andres opfattelse.

Massemedier og politisk meningsdannelse: Området omfatter samspillet mellem massemedierne og den politiske meningsdannelse, herunder mediernes betydning i den politiske beslutningsproces (fx dagsordensættende funktion). Eleverne bør kende forbruget af massemedier (fx tidsanvendelse, forskellige typer) og virkningen af massemedier (effektteorier), men også hvordan det politiske system anvender massemedier til at fremme bestemte budskaber (spin) i en bestemt ramme (framing).

Det vil være oplagt at følge en bestemt politisk begivenhed i medierne. Hvordan dækkes begivenheden af de forskellige medier? Hvordan er effekten? Og hvilken rolle spiller medierne for demokratiet? Mere konkret kan eleverne selv prøve at arbejde med politisk kommunikation i form af taler, pressemeddelelser i forbindelse med konkrete begivenheder, rollespil m.v.

Der kan med fordel samarbejdes med dansk og andre sprogfag om at undersøge samspillet mellem medier og politisk meningsdannelse i Danmark og i andre lande.

Social differentiering og kulturelle mønstre: Undervisningen skal give en forståelse af, at differentieringen af befolkningen følger både sociale og kulturelle skillelinier, og at der er sammenhæng mellem socialisationsbetingelserne, den sociale differentiering og de kulturelle mønstre. I arbejdet med området vil det være naturligt at inddrage forskellige typer forklaringer på social differentiering (fx Bourdieus teori, funktionalisme, marxisme) og hvordan den kommer til udtryk (livsstil, livsformer, klasseidentitet), herunder de adfærdsmæssige konsekvenser (fx social arv eller social mobilitet). Også Socialforskningsinstituttets og Danmarks Statistiks socio-økonomiske inddelinger kan være

relevante at bruge, fordi disse samtidig tilbyder en stribe empiriske undersøgelser, som kan bidrage til at konkretisere stofområdet. I studieretningsforløb vil det være oplagt at foretage sammenligninger mellem lande på relevante differentieringskriterier, ligesom området giver gode muligheder for at arbejde med tabeller, diagrammer og andre kvantitative beskrivelser.

De kulturelle mønstre beskriver værdier, normer og symboler i forskellige grupperinger. Begreber som subkultur, etnicitet/nationalitet og mono-/multikulturelt samfund vil være relevante, ligesom kultur og integration (pluralistisk integration, assimilation og segregation) bør indgå. Det kan desuden være relevant at sammenstille forskellige kulturer (kulturmødet og kulturkonflikt).

Undervisningen i social differentiering og kulturelle mønstre bør være empirisk funderet. Det kan være i form af egentlige feltstudier eller ved anvendelse af undersøgelser.

Politiske grundholdninger, herunder konservatisme, liberalisme og socialisme: Området omfatter de klassiske politiske ideologier, herunder hvordan de kommer til udtryk hos de danske politiske partier og i et eller flere konkrete politik-områder. Højre-venstre skalaen vil være et godt udgangspunkt for at give eleverne en klar opfattelse af de danske partiers placering. Til at konkretisere ideologierne vil det være oplagt at inddrage kerneområdet omhandlende velfærdsprincipper.

Eleverne skal kende hovedtrækkene i de tre politiske ideologier, herunder menneskesyn, holdninger til lighed, frihed, marked, stat (offentlig sektor) og opfattelserne af fællesskabets betydning. Centrale ligheder og forskelle mellem ideologierne vil være en naturlig del af området. Ideologiernes betydning i den aktuelle politiske proces bør indgå. Området vil være velegnet til at arbejde med politisk argumentation, herunder en klargøring af forskellige typer udsagn (er, bør).

Politiske grundholdninger dækker også andre opdelinger end de klassiske ideologier. Det kan fx være politiske skillelinier ud fra værdipolitik og fordelingspolitik, og hvordan partierne bevæger sig i forhold til de to dimensioner. I et forløb bør det vises, hvordan grundholdningerne kommer til udtryk i konkret politik, og hvordan partiernes stillingtagen afhænger ikke blot af ideologi, men også af opinionen og af forhold til andre partier (Molins model). Udviklingen i de politiske grundholdninger og skillelinier bør ses i sammenhæng med de samfundsmæssige ændringer, de udspringer af (globalisering, ændringer i erhvervsstruktur, senmodernitet). Det vil her være oplagt at knytte grundholdningerne til fx Minerva-modellen eller vælgerundersøgelser af politiske skillelinjer i befolkningen. I et internationalt perspektiv kan der sammenlignes med grundholdninger i andre lande eller i EU.

Demokratiopfattelser, herunder betydningen af retssystemet: Demokratiopfattelser vil typisk omfatte de klassiske positioner omkring deltagelses- og konkurrencedemokrati og hvordan de kommer til udtryk (direkte, indirekte demokrati, repræsentativitet), men også initiativ bør indgå. Behandlingen af demokratiopfattelser kan med fordel tage afsæt på institutionsniveau (klientdemokrati, brugerbestyrelser). Demokratiopfattelserne bør ikke gennemgås isoleret, men ses i sammenhæng med de klassiske ideologier eller magtbegreber, ligesom fundamentale menneskerettigheder som en nødvendig forudsætning for demokrati bør indgå. I forbindelse med EU vil det også være naturligt at inddrage demokratiopfattelser.

Retssystemet hører naturligt sammen med demokratibegrebet, herunder betydningen af uafhængige domstole til at beskytte individet. Magtens tredeling indgår her. Eleverne bør kende domstolens grundlæggende funktioner: Civil og strafferetlig konfliktløsning, domstolskontrol med forvaltning

gen og domstolenes fortolkning af lovene (domspraksis), herunder EU-domstolens fortolkning af reglerne i EU. Det vil være oplagt at overvære en retssag eller lignende.

Magtbegreber: Magt er et centralt samfundsfagligt begreb. Eleverne skal kende forskellige magtbegreber (fx magt som ressource, magt som relation og strukturel/diskursiv/dagsordensættende magt), og hvordan de konkret kommer til udtryk, men også forskellene mellem reel og formel magt.

Magt kan studeres på forskellige niveauer: Individ, institution, lokalsamfund, land, EU og internationalt. Man kan med fordel anvende komparativ metode til at sammenligne magtforhold i forskellige lande.

Området vil naturligt falde sammen med undersøgelser af konkrete beslutninger, således at magtbegreberne bliver anvendt til at afdække, hvordan magten er fordelt blandt politiske aktører, herunder om magtfordelingen er forenelig med forskellige demokratiopfattelser.

Forskellige politiske systemer, herunder det danske politiske system og EU: Eleverne skal kende det danske politiske system, herunder de forskellige aktører på det nationale niveau (vælgere, partier, Folketing, regering, domstole, interesseorganisationer, græsrodsbevægelser, medier) og det lokale niveau (kommunalbestyrelser). Grundlæggende karakteristika skal være kendt fx valgmode, parlamentarisme, Folketingets kontrol og magtens tredeling.

Omkring EU skal eleverne også kende de centrale aktører (Parlament, Ministerråd, Kommission, Domstol, interesseorganisationer m.v.), herunder hvordan det nationale og overnationale spiller sammen.

Eleverne lærer at anvende en generel model (fx David Eastons) til beskrivelse af et politisk system. I studieretninger med deltagelse af sprogfag vil det være naturligt at sammenligne det danske politiske system med et andet lands politiske system.

Velfærdsprincipper, herunder stat, marked og civilt samfund: Omfatter forskellige måder at tilrettelægge velfærdssamfundet på. Begreberne stat, marked og civilt samfund anvendes til at tydeliggøre de forskellige velfærdsprincipper og velfærdsmodeller. De principper, der gælder for staten (politisk styring, politisk bestemt udbud og pris, skattefinansiering, omfordeling), markedet (udbud og efterspørgsel som bestemmende for pris og produktion) og det civile samfund (frivillighed) indgår. Konkrete velfærdsforanstaltninger anvendes til at demonstrere, hvordan principperne udmøntes i praksis og til at diskutere fordele og ulemper ved de forskellige principper. Det vil også være oplagt at sammenligne forskellige konkrete velfærdsforanstaltninger i Danmark med andre landes.

Eleverne skal kende til forskellige former for samspil mellem stat, marked og civil samfund, fx brugerbetaling, udlicitering, privatisering, forsikringsordninger og valgfrihed. Området kan med fordel knyttes til de politiske ideologier og det faglige mål om at *undersøge konkrete økonomiske prioriteringsproblemer i Danmark og EU og diskutere løsninger.*

Det økonomiske kredsløb, økonomiske mål, styring, bæredygtig udvikling, herunder EU: Det økonomiske kredsløb omfatter en model af den danske økonomi. Modellen kan gøres mere virkelighedsnær ved at sætte tal fra nationalregnskabet ind i modellen. De økonomiske mål er de velkendte mål for en god økonomi. Især skal man her arbejde med at opstille målkonflikter og forskellige politiske prioriteringer. Det kan her være relevant at inddrage en målsætning om bæredygtig udvik-

ling, konkretisere denne og sætte den i forhold til en målsætning om økonomisk vækst. Den danske økonomis integration i det internationale økonomiske system, herunder særligt relationerne til EU (ØMU), skal inddrages.

Styring omfatter styring på makroplan (de økonomiske politikker) og styring på mikroplan (politisk styring). Mikroplanet vil kunne knyttes til velfærdsprincipper, herunder markedsstyring og politisk styring, men også andre politikområder vil kunne inddrages (fx miljøpolitik, klimapolitik), ligesom mere generelle overvejelser om adfærdsregulering bør indgå.

Eleverne skal kende begrebet bæredygtig udvikling og hvordan det kan måles (indikatorer). I studieretninger med naturvidenskabelige fag (naturgeografi, biologi, kemi og fysik) vil det være oplagt at arbejde med problemstillinger, der kræver et samspil mellem fagene.

Forståelsen af de økonomiske sammenhænge kan med fordel afprøves i en simulationsmodel. I et studieretningsforløb med matematik kan økonomiske modeller gennemgås mere grundigt. Der kan med fordel anvendes en simpel model i regneark, eller en anden model hvor multiplikatorerne kan ændres.

Når eleverne skal lære samfundsøkonomiske sammenhænge på makro- eller mikroplan kan der med fordel tages et konkret udgangspunkt i privatøkonomiske forhold. F.eks. kan rentens betydning for privatøkonomiske beslutninger om køb af bolig og bil og optagelse af lån være et godt afsæt for pengepolitik. Man kan inddrage forskellige låneformer og sammenligne renten ved køb på afbetaling med renten på banklån og kreditforeningslån. Samspillet mellem privatøkonomi og samfundsøkonomi kan illustreres ud fra en families budget, og hvordan samfundsøkonomiske ændringer som økonomisk krise, prisfald på boliger og ændret skat påvirker familiens økonomi. Og omvendt hvordan familiens privatøkonomiske beslutninger fx om at øge opsparingen eller optage lån til forbrug vil påvirke samfundsøkonomien.

Globaliseringens betydning for Danmark: Begrebet globalisering, herunder især de økonomiske aspekter indgår her. Betydningen kan aflæses i form af handel, investeringer, arbejdskraftmobilitet, outsourcing m.v. Også de konsekvenser globaliseringen har for den økonomiske handlefrihed og tilrettelæggelsen af velfærdspolitikken vil det være naturligt at inddrage her, ligesom forskellige politiske konsekvenser (fx strukturpolitiske tiltag i form af erhvervs politik, uddannelsespolitik og skattepolitik) kan indgå. Det vil være oplagt at knytte en gennemgang af området med besøg på en virksomhed.

Komparativ metode og kvantitativ og kvalitativ metode: Eleverne skal kende hovedtrækkene i de tre metoder.

Komparativ metode består i at sammenligne samfundsforhold ud fra et begrebsapparat for at afdække forskelle, ligheder og evt. sammenhænge. Man kan sammenligne institutioner eller aktiviteter i forskellige lande. Eleverne lærer fx at sammenligne valgmanen i Danmark og England, og undersøge hvilke konsekvenser valgmanen har for valgresultatet og regeringsdannelsen. På den måde anvendes komparativ metode til at teste, om visse uafhængige variable har betydning eller ej. Ud fra nogle cases, fx forskellige lande, undersøges om en uafhængig variabel (fx valgman eller velfærdsmodel) har betydning for en afhængig variabel (fx mindretals/flertalsregering eller beskæftigelsesfrekvens for udlændinge). En sammenligning kan være synkron eller diakron. I studieretnin-

ger med fremmedsprog og i forbindelse med studieture kan brug af komparativ metode have en fremtrædende placering.

Kvantitativ metode omfatter forskellige metoder til indsamling og bearbejdning af kvantitative data. Indsamlingen kan ske enten med brug af statistisk materiale, som eleven selv finder på nettet (fx i databaser) eller andre steder eller ved egentlige empiriske undersøgelser (spørgeskema). Bearbejdning af data kan med fordel ske med brug af beregninger (procentvis andel, procentvis vækst eller indekstal) og konstruktion af diagrammer i regneark eller netbaseret fx i www.statistikbanken.dk eller www.surveybank.aau.dk. I forbindelse med bearbejdning af kvantitative data kan eleverne reflektere over kvantitativ metodes og hypotetisk-deduktiv metodes muligheder og begrænsninger.

Kvalitativ metode vil typisk være interviews eller mere eller mindre systematiske observationer. Eleverne lærer at opstille problemstillinger, udarbejde interviewguide, gennemføre interviews, bearbejde svarene og konkludere. Interviews kan anvendes i mange sammenhænge fx til undersøgelser i lokalområdet, vælgerundersøgelser eller studieture. Eleverne kan i forbindelse med gennemførelse af interviews med fordel reflektere over den kvalitative metodes muligheder og begrænsninger, herunder metodiske overvejelser om forforståelse, dialog og ny forståelse (hermeneutisk metode). Systematisk observation kan fx trænes ved at besøge en børnehave eller en klasse i Danmark eller i et andet land og dér observere normer, roller og sanktioner.

I forbindelse med projekter bør eleverne i praksis prøve en eller flere af de tre metoder.

2.3. Supplerende stof

I læreplanen understreges flere forhold. For det første, at begreber og enkle teorier fra kernestoffet skal anvendes på det supplerende stof for at kunne opfylde de faglige mål. For det andet, at aktualitetsdimensionen især sikres ved hjælp af det supplerende stof. Dvs. at der i det supplerende stof indgår materiale omhandlende aktuelle problemstillinger, som kan knyttes til aktuelle begivenheder eller tendenser, som har været eller er aktuelle i forbindelse med undervisningen. For det tredje, at det supplerende stof ikke kun er tekster og statistik, men også klip fra elektroniske medier som fx klip fra nyhedsudsendelser, reportager eller debatprogrammer. Det supplerende stof kan også være fremmedsproget materiale. Supplerende stof kan desuden være interviews, virksomhedsbesøg, billeder osv. Alle aktiviteter, som kan bidrage til at understøtte de faglige mål, vil være relevante.

3. Tilrettelæggelse

3.1. Didaktiske principper

Undervisningen tager udgangspunkt i elevernes forudsætning fra folkeskolen og kan påbegyndes med en screening med henblik på at afdække elevernes viden og analytiske niveau. Undervisningen bidrager til elevernes overgang fra at være folkeskoleelever til at være gymnasieelever, og understøtter, at eleverne udvikler selvstændighed, samarbejdsevne og evne til informationssøgning og -håndtering.

Faget giver gode muligheder for at benytte elevernes interesse for og viden om aktuelle samfundsforskeligheder som udgangspunkt for undervisningen og på den måde fremme elevernes engagement i og indflydelse på undervisningen.

Undervisningen skal tilrettelægges tematisk. Aktuelle problemstillinger og de faglige mål bør derfor

være i centrum, når undervisningen planlægges, og fagets kernestof skal inddrages i sammenhæng, dvs. når det er relevant for de problemstillinger, der behandles i det aktuelle tema. Ved et tema forstås en sammenstilling af to eller flere samfundsfaglige emner, hvoraf der kan udledes samfundsfaglige problemstillinger, som fx: Velfærdssamfundet og forsørgerbyrden.

Helhedssynet i faget fremmes ved i mindst et undervisningsforløb at behandle et samlet politikområde, gerne med inddragelse af konkrete prioriteringsproblemer. Temaet kan evt. udbygges med sammenligning med andre lande. Eksempelvis kan klimapolitik behandles tematisk, hvilket giver muligheder for at inddrage flere niveauer i faget fra det lokale til det globale, og se konkret på klimapolitiske beslutninger i det danske politiske system og undersøge aktørernes ideologiske/værdibaserede, magtpolitiske og økonomiske bevæggrunde.

Udgangspunkt i et tema giver mulighed for at se faglige sammenhænge ved inddragelse af flere faglige mål og en bredere vifte af kernestof. Begreber, teorier og metoder fra flere områder i kernestoffet inddrages med fokus på konkrete problemstillinger, og der fokuseres på kernestoffet som 'værktøj' til at håndtere samfundsfaglige problemstillinger. Det kan således godt lade sig gøre at opfylde indholdet i kernestoffet med et overskueligt antal temaer og samtidig have opfyldt de faglige mål. Temaer bør vælges med inddragelse af elevernes undren og nysgerrighed og omhandle aktuelle problemstillinger i samfundet. Elevindflydelsen på indholdet i et forløb kan fremmes med brug af mindmap eller andre skrivepædagogiske værktøjer før strukturering af forløbet.

Der bør altid være mulighed for at tage helt aktuelle spørgsmål op og på denne måde give forståelse for og indsigt i fagets dynamik og potentiale i undersøgelsen og forklaringen af samfundsfaglige problemstillinger.

I tilrettelæggelsen af undervisningen bør det induktive princip normalt være udgangspunktet i begyndelsen af det samlede forløb, men senere kan eleverne præsenteres for deduktivt tilrettelagt undervisning. Behandlingen af stoffet bør altid tilrettelægges med et helhedssyn på de samfundsfaglige problemstillinger, men det gøres med respekt for de enkelte discipliner i kernestoffet, så eleven får kendskab til fagets forskellige discipliner og samspil mellem disse i behandlingen af konkrete problemstillinger.

Dette krav gør det nødvendigt at veksle mellem induktive og deduktive undervisningsforløb. De induktive forløb fokuserer på helheden, hvor begreber og metoder fra flere discipliner anvendes i relation til en konkret samfundsfaglig problemstilling. De mere deduktivt tilrettede forløb fokuserer på de faglige discipliners begreber, teoretiske sammenhænge og metoder. Dette bør gøre eleven opmærksom på de enkelt discipliners styrker og svagheder til løsning af konkrete samfundsfaglige problemstillinger og fremhæve ligheder og forskelle ved de enkelte discipliners metoder, begrebsdannelser og genstandsfelt. Det er afgørende, at deduktive forløb altid sker i sammenhæng med en konkret og aktuel undersøgelse af en samfundsfaglig problemstilling. Sjældent vil deduktivt eller induktivt tilrettede forløb optræde i ren form. I samfundsfag vil de to former normalt blandes, således at eleverne i det samme undervisningsforløb vil opleve både at gå fra det generelle stof til eksemplerne og modsat.

Det er vigtigt, at give den enkelte elev mulighed for på et fagligt grundlag at fremføre egne synspunkter, argumenter og vurderinger. Der bør også lægges vægt på træning af elevens evne til at formulere samfundsfaglige problemstillinger med en skærpelse af de faglige krav til indhold, præcision og sammenhæng i argumentationen, herunder fremme anvendelsen af fagets taksonomi og

terminologi. Dette kan fremmes ved mindre skriftlige øvelser på klassen og ved arbejde med synopsis og projekter, hvor der systematisk og med progression kan fokuseres på arbejdet med at stille problemorienterede spørgsmål og disponere besvarelsen heraf ved hjælp af synopsis.

Læreren har ansvaret for at tilrettelægge undervisningen således, at den er alsidig i valg af synsvinkler, teorier og metoder.

Eksempler på forløb mm er placeret på www.emu.dk og på fagkonsulentens side: <http://www.emu.dk/gym/fag/sa/Undervisningsministeriet/Fagkonsulenten/index.html>

3.2. Arbejdsformer

Arbejdsformer tilrettelægges, så de er afvekslende og elevaktiverende, dvs. eleverne præsenteres for et varieret udbud af lærer- og elevstyret undervisning i klasserummet og i grupper i forbindelse med træning af individuelle færdigheder og i arbejdet med synopsis eller projekter. Det skal understreges, at arbejdsformerne bør være tilpasset det faglige stof.

Det faglige stof bør give anledning til, at eleverne kan undersøge, dokumentere, formidle og debattere faglige sammenhænge og synspunkter, så det støtter elevernes mundtlige færdigheder. Det kan i denne sammenhæng være relevant at benytte arbejdsformer som fx rollespil. Disse kan organiseres med blik for progression og i relation til det faglige stof fx i form af mindre simulationsspil på det enkelte hold eller på tværs af hold i forbindelse med større rollespil med fokus på institutionelle forhold, som giver mulighed for internalisering af politiske og institutionelle roller og forhandlinger. Eksempler på mindre rollespil, som kan afholdes over kortere tid kan være at pålægge eleverne konkrete politiske synspunkter, som de argumenterer for i en diskussion, hvor de møder andres argumenter, eller de kan pålægges at fremlægge synspunkter ved et pressemøde med korrekt politisk argumentation i mødet med journalister, som afprøver argumenternes holdbarhed.

For at fremme elevernes aktivitet, ansvarlighed og samarbejdskompetence kan man variere undervisningen med anvendelse af strukturer fra Cooperative Learning.

Samfundsfag er et aktuelt og dynamisk fag, og bør som sådan benytte sig af at være en del af det samfund, som er genstandsområde for undervisningen. Således kan udadvendte aktiviteter integreres i undervisningen ved inddragelse af gæstelærere, virksomheds-, organisations- og institutionsbesøg eller ved inddragelse af empiriske undersøgelser lokalt, nationalt og/eller internationalt.

Skriftlighed

Der skal arbejdes systematisk med synopsis med henblik på træning til den mundtlige prøve. Det er centralt, at der arbejdes bevidst med at træne elevernes evne til at udarbejde og fremlægge en synopsis med en problemformulering og deraf udledte problemstillinger, som undersøges og fører frem til delkonklusioner og en samlet konklusion. Se nærmere under pkt. 4.2. om synopsis og træning i undervisningen. Der kan arbejdes med forskellige typer synopsis: Den som anvendes til støtte for mundtlige oplæg, og den som anvendes til udkast til større skriftlige produkter fx studieretningsprojektet.

Der udarbejdes mindst to projekter og gerne i samspil med andre fag, hvor eleven selvstændigt opstiller, undersøger og forklarer faglige problemstillinger med brug af metoder fra faget. Det fremmer og udvikler elevens selvstændige refleksion over det faglige og træner evnen til selvstændigt at indsamle og behandle dansk og fremmedsproget fagligt materiale. Projekter relateres til undervis-

ningen, og indledes typisk med en kursusperiode, hvorefter eleven individuelt eller i gruppe arbejder selvstændigt med faglige problemstillinger, som kan fremlægges til diskussion. Fremlæggelser kan ske i form af traditionelle oplæg, men der kan også tænkes elevaktiverende i form af fx pressemøder, ekspertpaneler eller konferencer. Projekterne skal dokumenteres skriftligt fx i form af en rapport, en præsentation eller en synopsis, indgå i undervisningsbeskrivelsen og være en del af grundlaget for den mundtlige prøve.

Hvis der er tildelt elevtid til samfundsfag B, kan man med fordel træne opgavetyper til skriftlig prøve i samfundsfag A. Gennem disse opgavetyper lærer eleverne *faglig formidling på fagets taksonomiske niveauer og dermed anvendelse af begreber, teori, empiri og metode i et præcist og nuanceret sprog*. Med elevtid til samfundsfag B tages der hensyn til de elever, der vil tage samfundsfag A som valgfag. Hvis skolen fx tildeler 40 timers elevtid til samfundsfag B, kan eleverne nøjes med 70 timers elevtid på samfundsfag A som valgfag. Det anbefales, at lærerne koordinerer hvilke opgavetyper, der trænes på B-niveau, således at elever på samfundsfag A har et fælles udgangspunkt, når de starter på valgholdet.

I samarbejde med andre fag bidrager samfundsfag til udvikling af elevernes studieforberevende skrivekompetencer jf. stx-bekendtgørelsen bilag 4. *Faglig formidling på fagets taksonomiske niveauer og dermed anvendelse af begreber, teori, empiri og metode i et præcist og nuanceret sprog* vil udgøre et vigtigt bidrag til elevernes studieforberevende skrivekompetencer. I studieretningsopgaver og AT-opgaver kan samfundsfag bidrage med anvendelse af faglig viden og metoder til træning i disposition, argumentation, dokumentation og anvendelse af citater, figurer, noteapparat og litteraturliste. Skriftlighed i samfundsfag B kan desuden bidrage med argumentation ud fra faglig viden og præsentation af en undersøgelse ud fra en problemformulering (synopsis/projekt).

Arbejdet med sproglige værktøjer kan være et mødested for samfundsfag, dansk og andre fag. De forskellige taksonomiske niveauer introduceres, og eleverne lærer at anvende forskellige sproglige værktøjer i en faglig argumentation. Hvordan laves der sætningsovergange? Hvordan modereres en påstand og en argumentation?

Der er i samfundsfag desuden en bred vifte af skrivepædagogiske værktøjer, som kan anvendes i elevernes læringsproces. Det gælder fx mind-map, hurtigskrivning, minilex, logbog, notatskrivning og mødereferat/reportager. Eleverne skal ikke kun ”lære for at skrive”, men også ”skrive for at lære” i form af tænkeskrivning, hvor eleven fx først ”skriver løs” og derefter stiller spørgsmål til eller på anden måde bearbejder det skrevne.

3.3. It

Brug af it er ikke et mål i sig selv. It anvendes til at støtte og supplere de faglige mål og den pædagogiske proces.

Simulation af økonomiske sammenhænge

Her anvendes en formaliseret, kvantitativ makroøkonomisk model. Det kan være en model, der bruges online på nettet eller en simpel model i regneark. Det er en fordel, hvis man kan se og ændre multiplikatorerne, så man kan vurdere virkningerne heraf. Anvendelse af en formaliseret model kan give anledning til at diskutere modelbegrebet, herunder de forudsætninger, som en given model er opstillet under, og begrænsningerne i en given model.

Informationssøgning

Centrale hjemmesider, fokuserede søgestrategier og informationers pålidelighed

Eleverne bør kende relevante hjemmesider som fx:

Infomedia med avisartikler

DR: www.dr.dk/Nyheder

Dagbladenes hjemmesider

Folketingets hjemmeside: www.ft.dk. Om partierne og til en konkret lovgivningsproces.

Samfundsfags hjemmeside på www.emu.dk/gym/fag/sa

Forlagenes hjemmesider med supplerende materiale til deres bøger

Danmarks Statistik med statistikbank: www.dst.dk

Surveybank med vælgerundersøgelser: www.surveybank.aau.dk

Gallup med meningsmålinger: <http://www.gallup.dk/nyhedscenter/meningsmaalinger.aspx>

Bibliotek.dk

Ministeriers og kommuners hjemmesider

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Eurobarometer: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm

FN's database med lande: <http://hdrstats.undp.org/en/buildtables/>

You Tube: www.youtube.com

og selvfølgelig Google

Eleverne skal lære at anvende målrettede søgninger til at finde materiale bl.a. til brug for en mundtlig prøve med 24 timers forberedelse. Fx kan brug af avanceret søgning bl.a. på Infomedia og af flere ord eller hele sætninger på Google gøre søgningen mere målrettet. Øvelser eller konkurrencer, hvor eleverne ved brug af søgemaskiner skal finde bestemte faktuelle oplysninger på nettet, kan fremme elevernes fokuserede søgninger.

At kunne vurdere informationers pålidelighed vil bl.a. bestå i at kunne identificere afsenderen, og den interesse afsenderen kunne have i at stille bestemte informationer til rådighed. I forbindelse med informationssøgning kan eleverne udstyres med kildekritiske redskaber. Til at illustrere nødvendigheden af kildekritik kan hjemmesider med et propagandistisk sigte indgå.

Formidling og bearbejdning, herunder beregninger og konstruktion af diagrammer

Dette punkt i læreplanen betyder, at eleven skal kunne anvende typisk regneark til beregning af indekstal, procentvis vækst og procentvise andele og præsentere resultatet i en tabel og i et diagram. Eleven skal kunne vælge type af beregning og type af diagram, så det tydeliggør en udvikling eller en faglig sammenhæng. Eleverne skal kunne vælge mellem diagramtyperne kurve-, søjle-, cirkel- og punktdiagram (evt. med tilhørende lineær regression) samt diagram med 2 y-akser. Valg af diagramtype skal kunne begrundes. At eleverne selv prøver at udarbejde tabeller og forskellige diagramtyper i regnearksprogram vil styrke evnen til at formidle indholdet i tabeller og diagrammer udarbejdet af andre. Der kan med fordel samarbejdes med matematik, hvor der desuden kan indgå andre beregningstyper og diagramtyper.

I arbejdet med kvantitativ metode vil det være naturligt at anvende et spørgeskemaprogram eller regneark til indsamling, registrering og bearbejdning af data.

Informationsbearbejdning vedrører dog ikke udelukkende tal. Også tekster kan bearbejdes og sammenstilles. Fx kan politiske partiers principprogrammer sammenstilles punkt for punkt og dermed give mulighed for en egentlig sammenligning. Overblik kan etableres ved at anvende punkttopstil-

linger i tekstbehandling, herunder hensigtsmæssige opdelinger i hovedpunkter. Struktur og overblik forudsætter og bidrager til faglig indsigt.

Informationsbearbejdning hænger sammen med *formidling/vidensdeling*. I mange sammenhænge vil informationsbearbejdning kun give mening hvis resultatet af bearbejdningen skal formidles til andre. Og heri vil næsten altid indgå en eller anden form for skriftlighed. Eleven trænes i at anvender et præsentationsprogram til at formidle resultatet af et arbejde.

3.4. Samspil med andre fag

Samfundsfag indgår i samspil med alle andre fag i studieretningen. Udgangspunktet for et samspil er, at hvert fag bidrager med sin teori og metode til belysning af et tema eller en konkret problemstilling. Fagene støtter hinanden, så eleverne både får en sammenhængende forståelse af et tema og en forståelse af fagenes specifikke teori og metode. Flerfaglighed og faglighed styrker hinanden og er ikke på bekostning af hinanden. Elevens forståelse af et tema og sammenhænge i ét fag øges ved, at eleven samtidig lærer om temaet og sammenhængene ud fra et andet fags teori og metode. Fx kan elevens indholdsmæssige forståelse af sammenhænge i samfundsfag øges ved kvantitative beregninger af disse sammenhænge i matematik. Samspillet dækker dele af fagenes kernestof og supplerende stof og opfylder faglige mål, således at det kan inddrages til mundtlig eksamen.

Samfundsfag bidrager med samfundsvidenskabelig teori og metode til en sammenhængende forståelse af aktuelle samfundsmæssige problemstillinger. Teoretisk bidrager samfundsfag med samfundsfaglige begreber, sammenhænge og enkle modeller og teorier. Metodisk bidrager faget med krav om dokumentation ud fra empirisk materiale og med redskaber til at gennemføre mindre empiriske undersøgelser. Metoden er kvantitativ, kvalitativ og komparativ. Se desuden punkt 2.1. under det faglige mål om fagets identitet og metode.

På www.emu.dk er vist eksempler på temaer med samfundsfag i frugtbart samspil med andre fag. Der er angivet forslag til, hvordan de involverede fag kan anvende kernestof eller supplerende stof til at øge forståelsen af det fælles tema.

3.5. Særlige forløb

Nedenfor er en kort omtale af de generelle forhold som kan gøre sig gældende for samlede forløb, som læreplanen ikke direkte er målrettet. Det drejer det sig om:

- a) Valgfag i hfe (0 til B)
- b) Valgfag i stx, hfe og hhx, hvor C-niveau fra stx/hfe/hhx løftes til B-niveau
- c) Valgfag i hf, hvor Kultur-samfundsfaggruppen med samfundsfag C løftes til samfundsfag B

Generelle forhold for 0 til samfundsfag B i hfe

Da der typisk ikke er samfundsfag A på hfe, kan det være et ønske, at den internationale dimension i særlig grad tilgodeses både i de faglige mål og kernestof. Fx kan dansk udenrigspolitik eller dele af den kunne undersøges som et specifikt politikområde, ligesom målet om at kunne dokumentere sammenhænge mellem nationale, europæiske og globale udviklingstendenser kan opfyldes ved at undersøge fx interdependens eller globalisering, og hvilken betydning det har fået for Danmark. Terrorisme, flygtninge, sikkerhed på forskellige niveauer, risikosamfund og bæredygtig udvikling kan være temaer, som kan opfylde dette mål. Da der ikke eksplicit indgår international politik som sådan i kernestoffet vil dele af supplerende stof indeholde materiale (lærebog), som ellers ville være at finde i kernestoffet.

Generelle forhold når C-niveau løftes til B-niveau (hf, hfe, hhx og stx)

Valgfaget på B-niveau bygger på de mål og det kernestof, som eleverne/kursisterne har nået på C-niveauet.

Der anbefales, at arbejde med 3-5 temaer med udgangspunkt i aktuelle problemstillinger, hvor eleverne/kursisterne lærer at anvende et udvidet, nuanceret begrebsapparat og enkle teorier, der belyser de problemstillinger, der arbejdes med.

Der arbejdes med et politikområde, der undersøges, og der sammenlignes samfundsmæssige problemstillinger i forskellige lande. Der indsamles, vurderes og bearbejdes dansk og fremmedsproget materiale til at belyse temaernes problemstillinger. Der arbejdes med tabeller og diagrammer med stigende sværhedsgrad. Den europæiske og globale dimension er fremtrædende på B-niveau. International politik er ikke et selvstændigt genstandsområde, men eleverne/kursisterne skal kunne dokumentere viden om sammenhænge mellem nationale, europæiske og globale udviklingstendenser, ligesom EU indgår i kernestoffet omkring økonomi og politik. Der er desuden tydelige metodekrav med tre metoder nævnt i kernestoffet.

Begreber og anden faglig viden fra kernestoffet på C-niveau skal kunne anvendes til mundtlig prøve på B-niveau. Man kan næppe nå at gennemgå eller repetere al C-niveauets kernestof på B-niveau som valgfag, men man kan med fordel anvende C-niveauets begreber mm i en ny sammenhæng på B-niveau. Ideologier og politiske beslutningsprocesser kan fx anvendes til undersøgelse af et politikområde, sociologiske begreber kan anvendes til identitetsdannelse og socialisation i forskellige lande, herunder Danmark, og økonomiske sammenhænge og styringsinstrumenter kan anvendes på europæisk niveau.

Til den mundtlige prøve er det hele læreplanen for samfundsfag B, der gælder. Prøven og prøvematerialer skal tilrettelægges og udformes således, at alle faglige mål på B-niveau er i spil.

Kultur- og samfundsfaggruppen med samfundsfag C løftes til B-niveau

Samfundsfag B-niveau læses i 2. år parallelt med kultur- og samfundsfaggruppen. Det giver nogle særlige problemer, herunder skal man i særlig grad være opmærksom på hvilke mål og kerneområder, der skal arbejdes med for at opfylde kravene på B-niveau. Det drejer sig om:

Faglige mål:

- de metodiske mål, herunder kunne udarbejde egne beregninger og diagrammer og kunne anvende enkle modeller, tabeller, diagrammer og fremmedsproget materiale
- undersøge et politikområde, herunder betydningen af EU og globale forhold
- undersøge konkrete økonomiske prioriteringsproblemer i Danmark og EU og diskutere løsninger
- undersøge og sammenligne samfundsmæssige problemstillinger i forskellige lande
- sammenhænge mellem det nationale, europæiske og globale niveau

Kernestof:

- identitetsdannelse og socialisation i forskellige lande
- massemedier og politisk meningsdannelse
- magtbegreber
- EU's politiske system
- stat, marked og civilt samfund
- økonomiske mål, styring, bæredygtig udvikling, herunder EU
- globaliseringens betydning for Danmark.

Ved valg af temaer bør man være opmærksom på, hvilke temaer der er arbejdet med i kultur- og samfundsfaggruppen og hvilke der planlægges, således at man kan bygge videre på disse, men også sådan, at de samme temaer ikke gentages.

Begreber og anden faglig viden fra kernestoffet i samfundsfag på KS skal kunne anvendes til mundtlig prøve på B-niveau. Man kan næppe nå at gennemgå eller repetere dette kernestof fra KS

på B-niveau som valgfag, men man kan med fordel anvende begreber mm i en ny sammenhæng på B-niveau. Ideologier og politiske beslutninger kan fx anvendes til undersøgelse af et politikområde, sociologiske begreber kan anvendes til identitetsdannelse og socialisation i forskellige lande, herunder Danmark, og økonomiske sammenhænge kan anvendes på europæisk niveau.

Til den mundtlige prøve er det hele læreplanen for samfundsfag B, der gælder. Prøven og prøvematerialer skal tilrettelægges og udformes således, at alle faglige mål på B-niveau er i spil.

4. Evaluering

4.1. Løbende evaluering

Evaluering af den enkelte elev

Eleverne bør allerede tidligt i deres gymnasieforløb blive bevidste om, hvad der kræves af indsats for at opnå et givet udbytte. De skal mindst én gang i hvert semester have klare tilbagemeldinger på deres faglige standpunkt og udviklingen heri, ligesom de bør vejledes målrettet og præcist i, hvorledes dette kan forbedres. Evaluering indeholder desuden, at eleverne evaluerer undervisningen skriftligt efterfulgt af en klassesamtale om resultatet af evalueringen.

Mindst hvert semester skal der ske en evaluering af elevens arbejdsindsats, aktive deltagelse og engagement i undervisningen og eleven skal reflektere over sin faglige udvikling. Denne evaluering kan foregå som en samtale med den enkelte elev, og samtalen kan kvalificeres, hvis der tages udgangspunkt i et samtaleark, som eleven har forberedt. Eleven noterer sig hovedpunkter fra samtalen.

Til evaluering af elevens faglige standpunkt og udviklingen heri er interne prøver et naturligt hjælpemiddel, og derudover bør der benyttes et bredt spektrum af evalueringsredskaber: Spørgeskemaer, hurtigskrivning, samtaler mellem grupper af elever mv., og der bør foregå en samtale i klassen om evaluering og formålet hermed, ligesom evalueringens resultat bør være genstand for samtale, fordi dette er med til 1) at højne elevernes bevidsthed om læring, 2) højne elevernes bevidsthed om, at de er en del af et fællesskab og 3) legitimere de justeringer, der følger af evalueringen af undervisningen.

Interne prøver bibringer eleven en klar opfattelse af sit niveau. Prøverne kan udformes på mange forskellige måder, og de kan varieres mht. anvendelse af hjælpemidler. Simple vidensspørgsmål i dagens lektie kan anvendes til, at eleven konfronteres med sit udbytte af lektielæsning, og tilsvarende prøver i et mindre forløb kan på samme måde tydeliggøre både for lærer og elever, hvad udbyttet af forløbet har været. Elevernes individuelle kunnen på højere taksonomiske niveauer kan også undersøges med korte tænke- og skriveopgaver, der skrives i klassen, og som rettes og evalueres af læreren.

Evalueringen kan dreje sig om bestemte læringselementer som forberedelse, notatteknik i forbindelse med forberedelse og forskellige undervisningsformer. Elevernes bevidsthed om forskellige læringsstrategier kan højnes ved, at der argumenteres for og reflekteres over valg af arbejdsformer. I undervisningen indgår samtaler om, hvorledes læring af det pågældende stofområde sker med størst muligt udbytte.

Skriftlighed

I forbindelse med skriftlighed og gruppearbejde fx om synopsis eller projekter bør det sikres, at eleverne undervejs modtager evaluering af arbejdet. Et middel til at højne elevens indlæring i pro-

cessen er aftalte terminer med krav om produkter (stikord eller dispositioner til besvarelser, delvis færdige besvarelser, udkast til problemformulering og problemstillinger, dispositioner til synopsis eller projekter, litteraturliste mv.). I forbindelse med udarbejdelsen af nogle typer skriftlighed kan der arbejdes med stilladsering og feed-forward som en integreret del af undervisningen. Eleverne kan have forberedt sig på den stillede opgave, og der kan på klassen individuelt og i fællesskab arbejdes med udarbejdelsen af dispositioner mv. Dette bør i særdeleshed finde sted i begyndelsen af forløb.

Hvis der er tildelt elevtid til samfundsfag B, gives der i forbindelse med elevers aflevering af opgavetyper, der ellers bruges til skriftlig prøve i samfundsfag A, en evaluering og en konstruktiv og fremadrettet vejledning, således at eleven både bevidstgøres om standpunktet og om elementer, der kan arbejdes med, og på hvilken måde standpunktet kan forbedres. Ved evalueringen kan der med fordel ske en fokuseret evaluering af bestemte parametre.

Evaluering af undervisningen

Evalueringen af undervisningen kan ske i form af spørgeskemaer med åbne og lukkede spørgsmål, der kan afleveres med navn eller anonymt, i form af klassesamtale og i form af prøver.

Spørgeskemaer, der evaluerer undervisningen, kan indeholde en række elementer. Hvad synes eleverne er godt (= fremmer læringen) og mindre godt (= hæmmer læringen) i forbindelse med undervisningen? Heri kan indgå lektiemængde, sværhedsgrad af lektierne, materialet, egen indsats, tavlebrug, variation i undervisningen, forskellige arbejdsformer, lærerens formidling og tilrettelæggelse, den afsatte tid til forskellige emner og arbejdsformer, forholdet til kammeraterne, forholdet til læreren, og om der er mulighed for at den enkelte kan demonstrere, hvad vedkommende kan. I forbindelse med evaluering tilbyder mange konferencesystemer evalueringsmoduler, som gør det meget nemt og hurtigt at udarbejde spørgeskemaer og efterbearbejde disse.

Det er vigtigt, at der følges op på elevernes besvarelse af spørgeskemaerne på klassen. Dette kan fx ske ved, at der udarbejdes en oversigt over deres svar, som fremlægges. Konsekvenser af besvarelserne kan således blive diskuteret på klassen, og der kan komme fokus på den samlede evaluering. Naturligvis indarbejdes evalueringen i de følgende undervisningsforløb.

4.2. Prøveformer

Skolen vælger for det enkelte hold én af følgende to prøveformer:

Prøveform a)

Der afholdes en mundtlig prøve på grundlag af et prøvemateriale med et kendt tema og et ukendt bilagsmateriale af et omfang på 10-15 normalsider a 1300 bogstaver. Ved anvendelse af elektronisk mediemateriale som en del af bilagsmaterialet svarer fire til syv minutters afspilning til én normalside. Et prøvemateriale tema er kendt af eksaminanderne, idet det er identisk med et forløbs tema. Hvert prøvemateriale skal i videst muligt omfang indeholde forskelligartede materialetyper, herunder tekster og statistisk materiale. Prøvematerialerne skal tilsammen dække alle de faglige mål. Et prøvemateriale må højst anvendes ved tre eksamensenheder. Eksaminanderne kan vælge at forberede sig til prøven i grupper. En eksamensenhed er en sådan gruppe eller en eksaminand, der forbereder sig individuelt.

Der gives ca. 24 timers forberedelsestid, dog ikke mindre end 24 timer, til udarbejdelse af synopsis. På baggrund af det udleverede bilagsmateriale, relevant kernestof og materiale fundet i forberedel-

sestiden skal eksaminanden udarbejde en problemformulering som et overordnet spørgsmål og i forlængelse heraf opstille, undersøge og diskutere samfundsfaglige problemstillinger.

Eksaminationen foregår enkeltvis med en eksaminationstid på ca. 30 minutter pr. eksaminand. Eksaminationen tager udgangspunkt i eksaminandens fremlæggelse af synopsis (ca. 10 minutter) og efterfølges af uddybende spørgsmål af eksaminator og en faglig dialog mellem eksaminand og eksaminator.

Prøveform b)

Der afholdes en mundtlig prøve på grundlag af et prøvemateriale med et kendt tema og et ukendt bilagsmateriale af et omfang på 8 til 12 normalsider a 1300 bogstaver. Ved anvendelse af elektronisk mediemateriale som en del af bilagsmaterialet svarer fire til syv minutters afspilning til én normalside. Et prøvemateriales tema er kendt af eksaminanderne, idet det er identisk med et forløbs tema. Hvert prøvemateriale skal i videst muligt omfang indeholde forskelligartede materialetyper, herunder tekster og statistisk materiale.

Et prøvemateriale må højst anvendes ved tre eksamensenheder. Eksaminanderne kan vælge at forberede sig til prøven i grupper. En eksamensenhed er en sådan gruppe eller en eksaminand, der forbereder sig individuelt.

Prøvematerialet udleveres ca. tre timer, før den første eksaminand i gruppen skal eksamineres. I forberedelsestiden udarbejder eksaminanderne en synopsis, idet de på baggrund af det udleverede bilagsmateriale og relevant kerne stof skal udarbejde en problemformulering som et overordnet spørgsmål og i forlængelse heraf opstille, undersøge og diskutere samfundsfaglige problemstillinger.

Eksaminationen foregår enkeltvis med en eksaminationstid på ca. 30 minutter pr. eksaminand. Eksaminationen tager udgangspunkt i eksaminandens fremlæggelse af synopsis (ca. 10 minutter) og efterfølges af uddybende spørgsmål af eksaminator og en faglig dialog mellem eksaminand og eksaminator.

Eksamensgrundlaget: Undervisningsbeskrivelsen

Eksamensgrundlaget er undervisningsbeskrivelsen med 6-10 forløb. Forløb kan også være den samfundsfaglige del af AT-forløb og studieretningsopgaven, hvis de har en sådan faglig dybde og bredde, at der kan udarbejdes en eksamensopgave i forløbet. I hf indeholder B-niveau som valgfag 3-5 forløb. For samfundsfag B som frit valgfag kan eksaminator vælge, at eksamensgrundlaget alene er undervisningsbeskrivelsen for undervisningen på B-niveauholdet, under forudsætning af at denne dækker alle de faglige mål på B-niveau.

I undervisningsbeskrivelsen indgår en oversigt over de gennemførte forløb. For hvert forløb angives tema, faglige mål, kerne stof og supplerende stof.

Stx-bekendtgørelsen § 140 stk. 3: *Lærerteamet og læreren skal ved udarbejdelsen af undervisningsbeskrivelsen benytte den af Undervisningsministeriet udarbejdede skabelon i det af ministeriet fastsatte format.* Skabelonen ligger på

<http://www.uvm.dk/Uddannelse/Gymnasiale%20uddannelser/Proever%20og%20eksamen/Undervisningsbeskrivelser.aspx>

Her fremgår det, at læreren skal skrive indhold, omfang, særlige fokuspunkter og arbejdsformer i undervisningsbeskrivelsen, og at det skal ske i en sådan detaljeringsgrad, at censor kan opfylde sin tilsynsforpligtelse ifølge Eksamensbekendtgørelsens § 29 om, at *censor skal påse, at prøverne er i overensstemmelse med målene og øvrige krav i reglerne om de pågældende fag.* Skabelonens ”Særlige fokuspunkter” omfatter ”Kompetencer, læreplanens mål, progression”. Undervisningsbeskrivelsen skal derfor for hvert forløb indeholde de vigtigste faglige mål, der har været fokus på i forløbet, og som eleverne skal kunne til eksamen. Hvis man bruger et administrationsprogram som

fx lectio, skal de vigtigste faglige mål skrives i et notefelt eller lignende for det enkelte forløb. De faglige mål kan evt. skrives i en form, som er mere forståelig for eleverne, men dog genkendelig for censor. Censor skal kunne læse, hvordan de faglige mål er opfyldt.

Prøvematerialer

Et prøvemateriale skal indeholde en overskrift og et ukendt bilagsmateriale. Overskriften angiver et tema, som skal være identisk med et tema (forløb) i undervisningsbeskrivelsen.

Bilagsmaterialet til den mundtlige prøve skal i videst mulig omfang indeholde et varieret materiale (tekst, tabel, diagram, evt. billede), som giver eksaminanden mulighed for at anvende viden, begreber, enkle teorier og metoder. Også tv-klip vil kunne indgå, ligesom prøvematerialet kan foreligge elektronisk. Hvis der indgår elektronisk mediemateriale i bilagsmaterialet, skal det udleveres til eleverne. Der må således ikke indgå links i bilagsmaterialet, da links kan være ude af drift i perioder. Der skal ikke udarbejdes spørgsmål til bilagsmaterialet.

Bilagsmaterialet består af 10-15 normalsider til 24 timers prøve og 8-12 normalsider til 3 timers prøve, hvor en normalside er 1.300 bogstaver. Omregning af tabeller, diagrammer, billeder m.v. til normalsider foregår efter et skøn. Ved opgørelse af tekst og tabeller kan man bruge en elektronisk optælling af alle tegn uden mellemrum. Ved anvendelse af elektronisk mediemateriale som en del af bilagsmaterialet svarer fire-syv minutters afspilning til én normalside. Mediemateriale kan ikke udgøre hele bilagsmaterialet, og det anbefales, at anvendelsen af mediemateriale til den mundtlige prøve afspejler anvendelsen i den daglige undervisning.

Prøvematerialerne skal tilsammen dække de faglige mål, således at eleverne kan demonstrere anvendelse af alle faglige mål gennem prøvematerialerne tilsammen. Eksaminator behøver ikke at lave prøvematerialer i alle forløb, men må ikke orientere eleverne om, hvilke forløb der er prøvematerialer i, og hvilke der ikke er.

Eksaminator har ret til at lade enslydende prøvematerialer gå igen to eller tre gange på det enkelte hold, under forudsætning af at alle faglige mål kan demonstreres i prøvematerialerne tilsammen. For at fremme forskellighed imellem eksamensenhedernes eksaminationer, anbefales dog, at eksaminator laver en mindre, større eller fuldstændig variation i bilagsmaterialet, der hører til et bestemt forløb/overskrift. Dette skal ses på baggrund af, at et prøvemateriale kan gå igen fra dag til dag på det enkelte hold.

Eksamensbekendtgørelsen § 12 stk. 4 betyder, at antallet af trækningsmuligheder skal overstige antallet af eksamensenheder med mindst 3. Alle trækningsmuligheder skal fremlægges ved prøvens start.

Eksempler: Et hold med 28 elever er fordelt på 3 grupper med 3 elever, 7 grupper med 2 elever og 5 individuelle eksaminander, dvs. i alt 15 eksamensenheder. Her kan eksaminator vælge at lade 9 prøvematerialer gå igen 2 gange eller lade 6 prøvematerialer gå igen 3 gange (hvis de 6 prøvematerialer kan dække alle faglige mål), således at der er 18 trækningsmuligheder. Det anbefales, at eksaminator laver en variation i de 6 prøvematerialer, hvis det vælges at lade disse gå igen 3 gange. Et hold med 24 elever er fordelt på 6 grupper med 3 elever og 3 grupper med 2 elever, dvs. i alt 9 eksamensenheder. Her kan eksaminator lade 6 eller flere prøvematerialer (stadig under forudsætning af at alle faglige mål dækkes) gå igen 2 gange, således at der er mindst 12 trækningsmuligheder. Det anbefales fortsat, at eksaminator laver en variation i de 6 prøvematerialer. Alternativt kan

eksaminator vælge at udarbejde 9 prøvematerialer og lade 3 prøvematerialer i længerevarende forløb gå igen 2 gange.

På et hold skal kun 4 elever til mundtlig prøve, og de fordeler sig i 2 grupper med 2 elever i hver. Her kan eksaminator udarbejde 6 prøvematerialer, der dækker de faglige mål.

Ifølge Eksamensbekendtgørelsen § 12 skal prøvematerialet sendes til censor mindst 5 hverdage før prøvens afholdelse, medmindre særlige forhold er til hinder herfor.

Censors opgave

Censors opgave er, at *medvirke til og påse, at prøverne gennemføres i overensstemmelse med de gældende regler* (Eksamensbekendtgørelsen § 29). Censor skal studere undervisningsbeskrivelsen som grundlaget for prøven og skal *medvirke til og påse, at det tilsendte prøvemateriale er i overensstemmelse med gældende regler*. Det anbefales, at der er en dialog mellem censor og eksaminator inden prøven. Censor skal bl.a. sikre sig, at prøvematerialerne tilsammen dækker alle de faglige mål, og hvis det ikke er tilfældet, skal censor bede om, at der suppleres med et eller flere prøvematerialer eller tilføjes bilagsmateriale (fx talmateriale), således at eleverne kan demonstrere opfyldelse af alle de faglige mål. **Hvis bilagsmaterialet ikke holder sig inden for 10-15 hhv. 8-12 normalsider a 1300 bogstaver, skal censor bede eksaminator om at ændre bilagsmængden.** Dialogen fører frem til, at censor og eksaminator bliver enige om prøvematerialernes indhold.

Det er op til censor at påse, at undervisningsbeskrivelsen er i overensstemmelse med læreplanen. Censor må anlægge en helhedsvurdering af det faglige niveau.

I tilfælde af alvorlige fejl og mangler i undervisningsbeskrivelsen eller prøvens gennemførelse, skal censor skrive en indberetning til eksamensskolen.

Orientering af eleverne

Læreren orienterer eleverne om prøvens forløb, herunder vises eksempler på prøvemateriale. Hvis holdet/dele heraf ønsker gruppeforberedelse, trænes arbejdet i grupper. I undervisningen trænes eleverne i udarbejdelse af synopsis (se nedenfor).

Trækning af opgaven

Hver eksamensenhed tildeles ved anonym lodtrækning den samme opgave. Hverken censor eller eksaminator skal være til stede når der trækkes, da opgaven (temaet) er kendt. Lodtrækning forestås af skolens ledelse.

Forberedelsen

Forberedelsen sker individuelt eller i gruppe (2-3 personer). Den enkelte eksaminand beslutter selv, om han/hun vil forberede sig i grupper eller individuelt. Der kan indenfor hvert hold både være gruppeforberedelse og individuel forberedelse. Det er således ikke et krav, at holdet enten skal forberede sig i grupper eller individuelt. Det er op til den enkelte skole at beslutte, hvor store grupper der skal arbejdes i. Det er en fordel, at grupperne er på 2-3 personer. Større grupper kan give mange enslydende fremlæggelser, hvilket må frarådes.

Hvis der er gruppeforberedelse, afgør gruppen selv, om den vil udarbejde og aflevere en fælles synopsis, eller om der udarbejdes og afleveres individuelle synopsis. Man kan fx forestille sig, at en gruppe beslutter at samarbejde den første del af tiden og bruge resten af tiden til enkeltvis at udarbejde en synopsis på basis af gruppedrøftelsen. En gruppe kan også beslutte at aflevere enslydende synopsis, og her afleveres ligeledes én for hver elev.

Ved prøveform a):

Forberedelsestiden på 24 timer anvendes til at finde relevant materiale til at supplere det udleverede materiale og til at udarbejde en synopsis.

På baggrund af

1. det udleverede bilagsmateriale
2. relevant kernestof
3. materiale fundet i forberedelsestiden

skal eksaminanden udarbejde en problemformulering og i forlængelse heraf opstille, undersøge og diskutere samfundsfaglige problemstillinger.

Hvis en eksamensenhed er på mere end 1 eksaminand, anbefales det, at skolen sikrer, at ventende elever ikke kan kommunikere med eksaminerede elever fra samme gruppe.

Ved prøveform b):

Forberedelsestiden anvendes til at udarbejde en synopsis, som afleveres efter 3 timer.

På baggrund af

1. det udleverede bilagsmateriale
2. relevant kernestof

skal eksaminanden udarbejde en problemformulering og i forlængelse heraf opstille, undersøge og diskutere samfundsfaglige problemstillinger.

I forberedelsestiden må eksaminanden medbringe alle hjælpemidler, herunder alt materiale og pc (Eksamensbekendtgørelsen § 15), men må ikke kommunikere med omverden.

Hvis en eksamensenhed er på mere end 1 eksaminand, venter de resterende i forberedelseslokalet. Eksaminerede elever må ikke befinde sig her, og det anbefales, at skolen sikrer, at ventende elever ikke kan kommunikere med eksaminerede elever fra samme gruppe.

Ventende eksaminander må gerne beholde og arbejde videre på synopsisen efter de 3 timer. De må fx gerne skrive videre på deres synopsis eller gøre yderligere notater i deres synopsis og medbringe det i eksamenslokalet.

Eksaminationen

Selve prøven er individuel og eksaminationstiden inkl. bedømmelse er ca. 30 minutter. Når forberedelsestiden er slut, starter eksaminationen. Alt, også materiale fra undervisningen, kan medbringes i eksamenslokalet, jf. Eksamensbekendtgørelsen § 15.

Synopsen udleveres til censor og eksaminator. Synopsen er således ikke på forhånd kendt af censor, ligesom der ikke i eksamenstiden er afsat selvstændig tid til en gennemlæsning af synopsisen.

Eksaminationen tager udgangspunkt i synopsisens problemformulering og problemstillinger, og herud fra skal relevant bilagsmateriale og relevante dele af kernestoffet inddrages. Ved 24 timers prøve inddrages endvidere det fundne materiale.

Eksaminanden starter med en mundtlig fremlæggelse på ca. 10 minutter. Heri indgår som minimum en præsentation af problemformulering, problemstillinger, konklusioner og anvendte metoder. Der gives ca. 10 minutter til denne del, således at eksaminanden får lejlighed til at demonstrere opfyldelse af faglige mål. Eleverne skal være grundigt instrueret i, at de skal forberede en fremlæggelse af synopsisen på ca. 10 minutter og ikke mere. Hvis eksaminanden ikke selv har afsluttet sin fremlæggelse efter ca. 10 minutter, beder eksaminator eksaminanden om at afslutte fremlæggelsen, uanset hvor langt eksaminanden er nået i sin disposition. Resten af eksaminationen er en faglig samtale mellem eksaminator og eksaminand, hvor punkter fra den mundtlige fremlæggelse uddybes, ligesom der kan kobles til relevante faglige perspektiver, som ikke er berørt. Der er god tid til den fag-

lige samtale, således at flere faglige mål kan demonstreres, og den individuelle bedømmelse kan sikres. Censor kan stille uddybende spørgsmål til eksaminanden.

Når en elev fra en gruppe er til mundtlig prøve, må de andre elever i gruppen ikke overvære prøven, før de selv er blevet eksamineret jf. Eksamensbekendtgørelsen § 13.

Synopsen

En synopsis kan karakteriseres som en tekst, der ikke kan stå alene, men forudsætter en senere uddybning i en mundtlig præsentation og efterfølgende dialog. Synopsen er således ikke den færdige besvarelse, men en forkortet og koncentreret udgave. Hvor den traditionelle skriftlige opgave er lukket og afsluttet, er synopsen karakteriseret ved at være åben for uddybninger og tilføjelser, og indeholder momenter som lægger op til dialog. Den mundtlige fremlæggelse struktureres ved hjælp af synopsen. På den måde fungerer synopsen som et talepapir, som fastholder den røde tråd i fremlæggelsen. For tilhørerne giver synopsen sammen med fremlæggelsen både et auditivt og visuelt indtryk og bidrager dermed til at fastholde opmærksomheden.

Normalt vil en synopsis indeholde følgende elementer:

- Overskrift, som er identisk med det givne tema/overskrift på forløb.
- En samfundsfaglig problemformulering formuleret som et overordnet spørgsmål ("sagen").
- Heraf udledte problemstillinger (underspørgsmål). Underspørgsmål er typisk på de taksonomiske niveauer eller kan være hypoteser.
- Undersøgelse af problemstillinger ved brug af det udleverede materiale, viden, begreber, metoder og teorier fra kernestoffet samt ved 24 timers prøve desuden det fundne materiale
- Diskussion af en eller flere problemstillinger
- Delkonklusioner som svar på problemstillingerne
- En samlet konklusion som svar på problemformuleringen
- Litteraturliste eller noter med angivelse af anvendt materiale

Træning i undervisningen

Der bør i undervisningen arbejdes intensivt med at udarbejde og fremlægge synopsis. Træningen kan ske gennem progression, således at eleverne gradvist træner følgende kompetencer:

- Stille spørgsmål til dagens tekst og tabel og besvare spørgsmålene ud fra en disposition.
- Udarbejde en problemformulering og heraf udledte underspørgsmål/problemstillinger, der kan besvares ud fra udleveret materiale og begreber. Underspørgsmål kan evt. formuleres som hypoteser.
- Undersøge og besvare egne problemstillinger med brug af udleveret materiale, begreber, teori og ved brug af 24 timers prøve desuden fundet materiale.
- Udarbejde en hel synopsis med undersøgelse og diskussion. Synopsen evalueres.
- Udarbejde og fremlægge en synopsis og indgå i en faglig dialog. Evaluering af synopsen, fremlæggelsen og dialogen.

At udarbejde problemformulering og heraf udledte problemstillinger er en vanskelig proces, som bør trænes flere gange. Man kan fx lære eleverne først i en brain-storm at stille mange umiddelbare spørgsmål til et udleveret materiale og dernæst udvælge og strukturere spørgsmålene, så der er ét overordnet spørgsmål (problemformuleringen) og en række underordnede spørgsmål, der uddyber det overordnede spørgsmål og formuleres på de taksonomiske niveauer. Holdet kan i fællesskab med brug af præsentationsprogram og projektor arbejde med at skrive problemformulering og problemstillinger op i kvalitet.

Det anbefales, at større forløb afsluttes med, at eleverne udarbejder og fremlægger en synopsis. Arbejdet kan ske i grupper. Alle udarbejder en synopsis, som evalueres. Fremlæggelser og dialog kan evt. ske efter lodtrækning, da det kan være svært at have tid til, at alle fremlægger efter hvert forløb. Fremlæggelser og dialog evalueres. Ud over lærerens evaluering kan der med fordel evalueres med brug af responsgrupper. Sammenhængen mellem den gode (dårlige) synopsis og det gode (dårlige) mundtlige oplæg erfares, og eleverne reflekterer over hvilke karakteristika en god synopsis har.

Eleverne skal være grundigt instruerede i, hvorledes de forholder sig ved den mundtlige prøve, herunder hvorledes udleverede bilag og kernestof inddrages samt ved 24 timers prøve desuden hvordan det fundne materiale inddrages. Eleverne orienteres grundigt om, hvilke faktorer der spiller en rolle for bedømmelsen.

Hvis elever går til eksamen med gruppeforberedelse, skal grupperne nedsættes i samråd med læreren, og det forudsætter naturligvis, at der i undervisningen er arbejdet målrettet med elevernes samarbejdskompetencer, ligesom det er vigtigt løbende at have haft fokus på problemer og muligheder i forbindelse med gruppeforberedelse.

4.3. Bedømmelseskriterier

Bedømmelsen er en vurdering af, i hvilket omfang eksaminandens præstation lever op til de faglige mål, som er angivet i 2.1.

Der gives én karakter ud fra en helhedsvurdering.

Bedømmelsesgrundlaget er opfyldelsen af de faglige mål. Det er derfor vigtigt, at eksaminationen giver eksaminanden mulighed for at vise, i hvor høj grad han/hun opfylder disse mål.

Der er tale om en helhedsbedømmelse af den mundtlige præstation. Synopser eller noter fra forberedelsestiden indgår således ikke i bedømmelsen.

Karakterbeskrivelse

Nedenfor er anført en beskrivelse af karaktererne 12, 7 og 2. Det bemærkes, at der fortsat er tale om en helhedsbedømmelse.

Karakter	Betegnelse	Beskrivelse
12	Fremragende præstation, der demonstrerer udtømmende opfyldelse af fagets mål, med ingen eller få uvæsentlige mangler	Problemstillinger undersøges struktureret og fokuseret under sikker anvendelse af metodiske færdigheder, relevant viden, begreber og enkle teorier med ingen eller kun få uvæsentlige mangler. Konklusioner dokumenteres sikkert med anvendelse af relevant materiale, herunder ved 24 timers prøve materiale, som eleven selv har fundet. Eleven diskuterer fagligt sammenhængende og kan i dialog uddybe centrale samfundsfaglige sammenhænge med kun få uvæsentlige mangler.
7	God præstation, der demonstrerer opfyldelse af fagets mål, med en del mangler	Problemstillinger undersøges nogenlunde struktureret og fokuseret under god anvendelse af metodiske færdigheder, relevant viden, begreber og enkel teori, men med en del mangler. Konklusioner dokumenteres mindre sikkert med anvendelse af relevant materiale, her-

		under ved 24 timers prøve materiale, som eleven selv har fundet. Eleven er god til at diskutere fagligt sammenhængende og kan i dialog uddybe centrale samfundsfaglige sammenhænge med en del mangler.
2	Tilstrækkelig præstation, der demonstrerer den minimalt acceptable grad af opfyldelse af fagets mål	Problemstillinger undersøges svagt struktureret og fokuseret med en minimalt acceptabel anvendelse af metodiske færdigheder, relevant viden, begreber og enkel teori. Konklusioner dokumenteres usikkert med en minimalt acceptabel anvendelse af relevant materiale. Eleven argumenterer flere steder fagligt usammenhængende og indgår usikkert i dialogen.